

Tribuna

El centenari de les excavacions d'Empúries

Ara fa una mica més de cent anys, el 1906, la societat catalana reaccionà davant d'una situació de tensió extrema amb una candidatura unitària a les Corts espanyoles, que arrasà a les eleccions. L'èfmera Solidaritat Catalana fou acompanyada d'una reacció en el camp cultural, el Noucentisme, a la qual devem bona part d'allò que som avui.

El Noucentisme superà el Modernisme amb la voluntat de modernitzar el país i situar-lo com un referent europeu, tot situant la cultura en el centre de l'activitat política i administrativa. Entre el 1906 i el 1923 es crearen organismes com l'Institut d'Estudis Catalans, l'Institut Cartogràfic, la Biblioteca de Catalunya, el Servei d'Excavacions Arqueològiques, la Junta de Museus... que van endegar una tasca de recuperació i de construcció de la cultura catalana.

Entre els projectes del Noucentisme hi havia la recuperació de les arrels hel·lèniques de la cultura catalana, que es concretaren en la posta en marxa de les excavacions arqueològiques a la ciutat grega i romana d'Empúries, per iniciativa de l'arquitecte, arqueòleg, historiador de l'art i polític Josep Puig i Cadafalch. La idea es va haver d'enfrontar a la resistència del secretari de l'IEC, Josep Pijoan, que considerava més rendible destinar els recursos a l'adquisició d'obres en el mercat d'antiguitats.

Afortunadament, Puig i Cadafalch se'n va sortir, amb el suport de Prat de la Riba, i el 23 de març de l'any 1908 va poder iniciar les excavacions oficials d'Empúries. Els treballs de camp van ser delegats a Emili Gandia, i es van voler fer tot seguint el model de les grans excavacions que s'estaven duent a terme a la Mediterrània oriental.

Empúries fou vista com el lligam de Catalunya amb la civilització grega, com un element important de la nostra identitat nacional. Aquesta idea tenia tanta força que una de les fixacions de l'arqueologia espanyola de la postguerra fou combatre-la amb el concepte d'una *Iberia Graeca*, d'una assumptió de l'herència hel·lènica com a part de les arrels de la *Nueva España* que el feixisme volia construir.

Activitats

VISITA GUIADA A L'EXPOSICIÓ. Recordem que el dia 8 de maig a les 18h tindrà lloc una visita comentada i gratuïta per a tots els socis de l'exposició **Europa a la fi de la prehistòria. Les grans fulles de sílex.** Preu pels acompanyants: 3€. Inscripcions a la secretaria de la SCA. Places limitades. Tel. 934 673 004 o bé sca@scarqueologia.com

MINERÍA Y METALURGIA HISTÓRICAS EN EL SUROESTE EUROPEO. El mes de juny tindrà lloc a Lleó el Vè simposi internacional en homenatge a Claude Domergue. **La Societat Catalana d'Arqueologia és una de les entitats col·laboradores d'aquest congrés.** A la passada tramesa del Full us vàrem enviar el fulletó informatiu corresponent.

Han passat cent anys des de l'inici de les excavacions i Empúries ha esdevingut un referent internacional dins el món de l'arqueologia, un dels monuments més visitats del nostre país i la joia de la corona del Museu d'Arqueologia de Catalunya. L'interès popular per l'arqueologia s'ha mantingut des de llavors, però el suport entusiàstic a aquesta ciència s'ha anat esvaint, i l'anomenada Escola Catalana d'Arqueologia, que tant de prestigi va arribar a tenir, ha acabat essent un referent mític que es fragmentà i dissolgué lentament.

Empúries ha anat desenvolupant el seu paper científic i social, amb recursos econòmics i humans insuficients, com el conjunt de l'arqueologia del país. Arribats a l'any del centenari, és el moment de recuperar i actualitzar el projecte noucentista.

Per celebrar-lo, ha estat prevista una quarantena d'accions i d'activitats. El programa de commemoracions inclou importants inversions, entre les quals hi ha la construcció d'un nou dipòsit per als materials arqueològics, que ja està en marxa; un nou centre d'acollida de visitants on se'ls donin les claus per a comprendre el jaciment abans de visitar-lo; l'adequació de la sala audiovisual multimèdia per a presentar-hi l'escultura d'Asclepi o Serapis coneguda com l'Esculapi d'Empúries; la nova museïtzació del fòrum de la ciutat; excavacions al port, la Stoa, i els carrers al voltant de la *Insula 30* de la ciutat romana, així com l'ordenació urbanística d'aparcaments i accessos.

Les celebracions orientades cap a la comunitat científica consistiran en tres congressos i jornades dedicats a la colonització grega de la Mediterrània; les produccions ceràmiques a la Tarraconense,

la Narbonesa i Aquitània; i l'Arqueologia a les comarques de Girona; una sèrie de publicacions monogràfiques que actualitzaran l'estat de la qüestió dels problemes científics que la ciutat planteja; i el 62è Curs Internacional d'Arqueologia d'Empúries, el *Curs del Centenari*.

Per al públic no-especialitzat, el programa també és extens i divers i inclou un cicle de teatre, dansa, música i literatura; publicacions de divulgació que van molt més enllà de la típica guia de jaciment; un viatge a Focea denominat *El retorn als orígens*; una cerimònia de purificació dels temples i del museu per acollir la tornada de l'Esculapi...

Tot plegat té un pressupost d'un sis milions d'euros, dels quals un 56% l'aportarà el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya a través del pressupost ordinari del Museu d'Arqueologia de Catalunya dels anys 2007, 2008 i 2009. El Ministeri de Cultura, mitjançant l'1% cultural, es farà càrrec d'un 13%, i hi faran aportacions les diputacions de Barcelona i de Girona, així com algunes empreses privades.

Amb això es posarà al dia el jaciment i se n'augmentarà el coneixement per part de la població gràcies a la seva presència constant al mitjans de comunicació. L'objectiu final no és tan sols quantitatiu –augmentar el nombre de visitants– sinó sobretot qualitatiu: que els visitants en surtin més savis, més conscients, més crítics, més responsables i millors persones.

Pere Izquierdo i Tugas
Director del Museu d'Arqueologia
de Catalunya

Conferències

- El dia 8 de maig a les 19h, dins el cicle de conferències **Cent anys fent història. Reflexions a l'entorn de l'art rupestre**, tindrà lloc la conferència **Altamira: mirall del passat. De la descoberta al nou museu**, a càrrec de José A. Lasheras. Es durà a terme a la Sala d'Actes del Palau Marc de Barcelona, Rambla Santa Mònica 8.
- El Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona té previstes les següents conferències. El dia 15 de maig a les 19h, tindrà lloc la conferència **La religió egípcia a través de la filosofia**, a càrrec del Dr. Octavi Piulats, de la UB. El dia 22 a les 19h, tindrà lloc la conferència **Les malalties a l'antic Egipte**, a càrrec del Dr. Joaquim Baixarias, del laboratori de paleoantropologia del MAC. El dia 29 a les 19h, tindrà lloc la conferència **Serps, gats, escarabats...Els déus a l'antic Egipte**, a càrrec de la Dra. Núria Castellano, membre de la Missió Arqueològica a Oxirinc. Per a més informació: Tel. 972 204 637 // 972 202 632. www.mac.cat
- En el marc del XI Mercat de la Prehistòria de Moià, el divendres 9 de maig a les 20.30h a Can Carner, hi haurà la conferència **El parc Prehistòric del Toll** a càrrec de l'ajuntament i el museu municipal de Moià. El museu de Moià també ha organitzat pel dissabte 17 de maig a les 19h en el mateix lloc, la conferència **les rates-pinyades i les Coves del Toll**, a càrrec de Ruth G. Ràfols. Per a més informació: c/ Rafael Casanovas 8. Tel. 938 209 134.
- L'Associació Catalano- Balear de Paleopatologia, dins el marc de les sessions de Paleopatologia organitza pel dimecres 28 de maig la ponència **Malalts de fa 3000 anys: la Cova des Pas**, a càrrec de Núria Armentano. La sessió tindrà lloc a les 19h, a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears, C/ Major de Can Caralleu, 1-7. Per a més informació i inscripcions: Laura Devenat i Amàlia Valls. Dimarts i dijous de 10 a 13h. Tel. 934 232 149 ext. 37. PW: www.academia.cat
- El dia 29 de maig a les 19 h, dins el cicle de conferències **Cent anys fent història. Reflexions a l'entorn de l'art rupestre**, tindrà lloc la con-

ferència **Art rupestre de l'arc mediterrani de la Península Ibèrica**, a càrrec de Rafael Martínez Valle. Es durà a terme a la Sala d'actes del centre cívic de les Borges Blanques, plaça de la Constitució 30.

Congressos

- Del 26 al 28 de setembre tindran lloc les **Jornades Europees de Patrimoni a Catalunya'08** organitzades per l'Associació catalana de Municipis i Comarques, la Federació de Municipis de Catalunya i el Museu d'Història de Catalunya. La data límit d'inscripció per a participar és el 14 de maig. Per a més informació dirigir-se a www.acm.cat, www.fmc.cat o www.mhcat.cat
- Els dies 24, 25 i 26 de setembre, tindrà lloc a la Maison méditerranéenne des sciences de l'Homme, Aix-en-Provence, el col·loqui internacional **Geoarchéologie et Taphonomie**. L'acte està organitzat per Réseau Thématique Pluridisciplinaire en Taphonomie (RTPT CNRS-EDD). Per a més informació dirigir-se a mallol@mmsh.univ-aix.fr
- El 21 i 22 de novembre tindrà lloc la Taula Rodona Internacional: **Les necròpolis d'incineració entre l'Ebre i el Tíber (s. IX-VI aC.). Metodologia, pràctiques funeràries i societat**. Està organitzada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona, el SERP de la Universitat de Barcelona i el Centre Camille Jullian d'Aix-en-Provence, essent-ne els responsables Carme Rovira, F. Javier López i Florent Mazzière. Per a més informació, podeu adreçar-vos a la secretaria del col·loqui: trnecropolis@gencat.net
- Del 24 al 27 de novembre tindrà lloc a Cartagena el **V Congreso Internacional sobre Musealización de yacimientos arqueológicos** sota el títol **Arqueología, discurso histórico y trayectorias locales**. Les sessions tindran lloc a la Universitat Politècnica. Campus La Muralla del Mar. Doctor Fleming s/n. Per a més informació dirigir-se a la secretaria del congrés: GESTIPOLIS, c/ Jiménez de la Espada, 47, 1ºD, 30204 Cartagena. Tel. 968 125 104. A/e: anaps@gestipolis.es

---

Cursos

- Els dies 8 i 9 de maig, a l'edifici Jaume I, c/ Ramón Trias Farga, de la Universitat Pompeu Fabra, de 9,30 a 20,30h, tindrà lloc el seminari **Variabilitat tècnica del paleolític mig al sudoest d'Europa**. Està organitzat per CEPAP- UAB. Per a més informació: http://seneca.uab.es/arqueologia/seminaris/seminaris_tecno.htm
- Els dies 9, 16 i 23 de maig tindrà lloc a Gelida, Sant Pere de Ribes i Calafell el **II Seminari Pedres i Papers. Apropament als fons documentals i patrimonials penedesencs**, organitzat per l'Institut d'Estudis Penedesencs. Per a més informació: Tels. 669 882 959 i 938 921 979.

Exposicions

- Del 18 de maig al 21 de setembre de 2008, el MNACTC, Rambla d'Ègara 270 de Terrassa, organitza l'exposició **Habita et Labora. Colònies industrials a Catalunya**, on es mostren les 68 colònies industrials que es conserven actualment. Per a més informació: Tel. 937 368 966 i www.mnactec.cat

---

Museus

- El Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona organitza pels diumenges 4 i 25 de maig, a les 12 h, la visita guiada a l'exposició **Missió Egipte. La tomba de Monthemhat**. Pel dissabte 17, a les 21h, amb motiu de la nit dels museus, hi haurà també una visita a l'exposició. També organitza pel dia 18, a les 12 h, el taller familiar **Joies i tresors a l'antiguitat**. Per a més informació: Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona. Monestir de Sant Pere de Galligants. Plaça Santa Llúcia 8. Tel. 972 202 632 i www.mac.cat

---

Beques

- El Museu Municipal de Nàutica de El Masnou, convoca la IV edició de la

Beca de Recerca Local. Les sol·licituds es poden presentar fins al dia 26 de setembre de 2008, al Registre general de l'Ajuntament del Masnou. Per a més informació: Museu Municipal de nàutica del Masnou, carrer Josep Pujadas Truch, 1A. Tel. 935 405 002, a/e: museu.nautica@elmasnou.cat i Arxiu Municipal del Masnou, carrer de Sant Francesc d'Assís, 28. Tel. 935 401 511, a/e: arxiu@elmasnou.cat

---

Excavacions

- Del 23 d'agost al 8 de setembre tindrà lloc la IV campanya d'excavacions a la Cova Colomera, pertanyent al Bronze Inicial, Neolític Recent-Final, Neolític Antic. Interessats enviar *curriculum* "arqueològic" a xavieroms@gmail.com
- De l'1 al 25 de setembre tindrà lloc una campanya d'excavacions, per a estudiants de prehistòria i arqueologia, al jaciment magdalenian La Peña de Estebanvela, a Segovia. Per a més informació i inscripcions: Carmen Cacho Quesada, Departamento de Prehistoria, Museo Arqueológico Nacional. carmen.cacho@mcu.es

---

Biblioteca

- Volem donar les gràcies als socis Pilar Garcia Argüelles i Josep Mª Fullola, i al Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la UB per l'aportació de diverses publicacions a la **Biblioteca** de la Societat Catalana d'Arqueologia.

Noticiari

- Entre el 15 i el 24 de març, 10.736 persones visitaren Empúries i la nova sala del museu monogràfic en la qual s'exposa l'estàtua original del déu grec de la medicina Asclepi (**l'Esculapi d'Empúries**), trobada l'any 1909 a la zona dels santuaris del sector de la Neàpolis d'*Emporion*. Des de l'any 1909 fins a l'any 2008, l'estàtua, considerada la millor escultura de l'art grec d'època hel·lenística de la Mediterrània occidental, s'exposà a Barcelona i va tornar a Empúries el

passat dia 15 de març amb motiu de l'inici dels actes commemoratius del centenari de les excavacions oficials d'Empúries (1908-2008).

- El passat mes de març es va donar a conèixer la troballa d'una part d'un maxil·lar inferior d'un humà procedent de la **Sima del Elefante**. Aquest jaciment, situat en el complex càrstic d'Atapuerca, ja havia proporcionat evidències d'activitat humana corresponent a **fa 1,2 milions d'anys**, en campanyes anteriors. No obstant això, la aparició d'una resta humana ajuda a confirmar la colonització de la Península Ibèrica per part del gènere *Homo* en dates tan antigues.

- El passat 7 d'abril es presentà a La Massana (Andorra) el volum IV de **Les excavacions a la Balma de la Margineda (1979-1991)**.

- El diumenge 11 de maig de 10 a 15h, es celebrarà el **XI mercat de la prehistòria** amb diverses activitats al Parc Municipal de Moià. Per a més informació Tel. 938 209 134 i www.covesdeltoll.com

- El dia 22 de maig a les 19h, tindrà lloc a tres de les seus on s'ha desenvolupat la Tribuna d'Arqueologia al llarg de la seva història (Institut d'Estudis Catalans, Palau Moja i Palau Marc) una jornada commemorativa dels **25 anys de la Tribuna d'Arqueologia**.

- El DOGC núm. 5096 de 25.03.08 aprova les bases que han de regir la concessió de **subvencions destinades a intervencions arqueològiques i paleontològiques incloses en projectes d'investigació biennal**.

- El DOGC núm. 5096 de 25.03.08 aprova les bases que han de regir la concessió de **subvencions destinades a la realització d'intervencions arqueològiques i paleontològiques preventives**.

Llibres

- ALONSO TEJADA, A. i GRIMAL NAVARRO, A.: **L'art rupestre del Cogul. Primeres imatges humanes a Catalunya**. Pagès editors, Lleida, 2007, 173 pàgs.

- BELARTE, M.C., NOGUERA, J.: **La necrópolis protohistòrica de Santa Madrona (Riba-roja d'Ebre. Ribera d'Ebre)**. ICAC, Hic et Nunc, 2 Tarragona, 2007, 122 pàgs.

- DDAA: **Planimetria arqueològica de Tàrraco**. Treballs d'Arqueologia Urbana. Documenta, 5, II vols. Tarragona, 2007.

- DDAA: **Clío. Revista de historia**. Núm. 76, Barcelona, 2008, 98 pàgs.

- DDAA: **Butlletí informatiu de ceràmica**, núms. 86-87, Barcelona, 2005, 79 pàgs.

- DDAA: **Full informatiu Grup Tècnic Conservadors Restauradors**, núm. 59, desembre 2007, 19 pàgs.

- DDAA: **La sentiu. Quaderns de divulgació del Museu de Gavà**, núms. 30-31, any 2007, Institut Municipal de Gestió del Patrimoni Cultural i Natural de l'Ajuntament de Gavà, Gavà, 2007, 95 pàgs.

- DDAA: **PH65**, Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, febrer 2008, 143 pàgs.

- DDAA: **Guia del parc arqueològic Mines de Gavà**, Ajuntament de Gavà, Gavà, 2007, 71 pàgs.

- FUENTES ALBERO, M.M.: **Vasos singulares de la serreta (Alcoi, Cocentaina, Penàguila; Alacant)**, Fundación Municipal "José Mª Soler", Villena, 2007, 173 pàgs.

- MATAS, M.T., PALAU, J.M., ROVIRA, P. **Santa Maria de Cervià de Ter: estudi de les pintures murals del transsepte**, IEC, Barcelona, 2008, 60 pàgs.

- MATAS, M.T., PALAU, J.M., ROVIRA, P. **El conjunt de pintures murals de l'església de Sant Esteve de Canapost: aproximació a l'estudi iconogràfic**, IEC, Barcelona, 2008, 51 pàgs.

AVÍS

El dia 8 de maig romandrà tancada la secretaria de la Societat Catalana d'Arqueologia per la sortida que es fa aquest dia al Museu d'Arqueologia de Catalunya.

SOCIETAT CATALANA D'ARQUEOLOGIA
València, 225, àtic 3a.
08007 BARCELONA
Tel. 934 673 004
A/e: sca@scarqueologia.com
<http://www.scarqueologia.com>

Cronologia de la mandíbula de la Sima del Elefante (Sierra de Atapuerca, Burgos)

La descoberta recent d'una mandíbula humana al jaciment burgalès de la Sima del Elefante, a la Sierra de Atapuerca, ha representat una revolució dins del món de la Prehistòria més antiga. La descoberta, no solament confirma la presència humana a Europa fa més d'un milió d'anys, sinó que posa punt i final a la llarga polèmica que s'inicià fa 10 anys sobre *Homo antecessor* com espècie pionera al nostre subcontinent.

El jaciment de la Sima del Elefante es va començar a excavar l'any 1996. De seguida es van començar a trobar, als seus nivells inferiors, algunes evidències que indicaven activitat humana: restes d'algunes eines molt arcaïques i presència de marques de tall als ossos. Tot i que l'aparença del jaciment semblava molt antiga, el problema principal radicava en poder-lo datar amb tècniques fiables.

El primer mètode emprat va ser una correlació entre la formació dels sediments de la cova i les terrasses del riu Arlanzón. Segons els geòlegs, les capes inferiors de la Sima del Elefante es van dipositar en un moment molt antic, probablement anterior al milió d'anys. Ben aviat aquesta dada es va confirmar amb les dades biostratigràfiques. Les comparacions efectuades pels paleontòlegs de l'equip entre la fauna de la Sima del Elefante i la d'altres jaciments europeus, també suggerien que la cronologia de la part inferior de la sèrie estratigràfica de la Sima del Elefante s'havia de situar entre 1,5 i 1,2 milions d'anys.

Paral·lelament, les anàlisis paleomagnètiques dels sediments coincidien. Aquesta tècnica es basa en els

canvis de posició dels pols magnètics que hi ha hagut al llarg de la història del nostre planeta. Per causes encara no conegudes del tot, la posició dels pols no és fixa. Aquestes variacions fan que de tant en tant s'inverteixin, de manera que el pol Nord ocupa el lloc del Sud i a l'inrevés. Això afecta als sediments, els quals, en el moment de dipositar-se, orienten les seves micropartícules de metall cap al lloc on en aquell moment es troben els pols. Aquests canvis han estat comprovats en diferents llocs del món i estan ben datats. Així se sap, per exemple, que el darrer gran canvi paleomagnètic va tenir lloc fa 780.000 anys. Aleshores, un estudi acurat de tota la columna estratigràfica de la Sima del Elefante ha permès veure una evolució de la posició temporal dels pols magnètics i, per comparació, establir en quin moment es van sedimentar aquests materials. Les mostres obtingudes al nivell on va aparèixer la mandíbula indiquen que els sediments tenen una polaritat inversa i, per tant, que la seva sedimentació es anterior als 780.000 anys.

Recentment, però, ha aparegut una nova tècnica que permet datar els jaciments antics amb una certa precisió. Aquest mètode es coneix amb el nom de Nucleides Cosmogènics. El seu principi és relativament senzill. Es basa en mesurar el moment en que les partícules de quars que hi ha al sediment deixen de rebre les radiacions de la llum del sol. La feina dels geòlegs aquí és fonamental. Ells s'han d'assegurar que els sediments estudiats, després de dipositar-se, no han patit fenòmens de reelaboració o de retreballament que puguin haver alterat les micropartícules i impressionar-les de nou amb més llum solar. En principi, sembla que a la Sima del Elefante no hi ha hagut fenòmens d'aquest tipus i, per tant, la data proporcionada de $1,22 \pm 0,16$ milions d'anys és força fiable. A més a més, coincideix amb les tècniques relatives aplicades prèviament.

Jordi Rosell Ardèvol
IPHES (Institut Català
de Paleoecologia Humana
i Evolució Social)
Àrea de Prehistòria.
Universitat Rovira i Virgili

Foto. Fragment de maxilar inferior d'homínid procedent de la Sima del Elefante.